

Trementinaires. Petjaques que són memòria

ENRIC GARCIA JARDÍ

Fotos: © NEUS SOLÀ I MARTA GARCIA

El pa no té cames, però fa caminar. A la vall de la Vansa i Tuixent, a la comarca de l'Alt Urgell, entre els segles XIX i XX s'ha documentat la presència d'unes dones que sortien de casa durant mesos, en itineraris

de desenes i centenars de quilòmetres, per campar-se-les com a remeieres ambulants. Era la manera que havien trobat d'aconseguir unes monedes per sobreviure, de combatre la migradesa econòmica durant la hivernada. Des de fa un temps se les anomena trementinaires, però elles més aviat deien, ras

i curt, que «anaven pel món». Un món, per descomptat, molt diferent del nostre. A banda d'herbes i olis, les trementinaires carregaven una saviesa i unes creences que penjaven directament de la transmissió oral entre dones i de la connexió amb la natura i amb els segles. Ara que ja no queden trementinaires,

formen part del paisatge sentimental d'aquesta vall rica en espècies de plantes medicinals, però representen també un símbol de les classes populars catalanes que, en els entorns rurals, van haver d'empesca-se-les per tirar endavant.

A Juneda, a les Garrigues, on tants domicilis particulars es van convertir, a partir de la postguerra, en tallers clandestins en què les dones la feien petar mentre caragolaven caliquenyos, saben perfectament què significa aquesta èpica quotidiana d'haver de guanyar-se les garrofes, de resistir, com sigui, a les adversitats. Fins al 13 d'abril, aquesta població lleidatana acull, a les instal·lacions del Centre de les Arts i la Memòria de Ponent, l'exposició *Roseta. Una memòria en resistència*, un recorregut visual i narratiu fragmentari per la figura de les trementinaires. La mostra, obra de les fotògrafes Neus Solà (1984) i Marta Garcia Cardellach (1989), parteix de la construcció d'un personatge fictici, la Roseta, que s'ai-guarreja amb fotografies d'arxiu i testimonis sonors amb l'objectiu de resseguir i reinterpretar la figura de les trementinaires, que tan sovint oscil·la entre el desconeixement i la mitificació. No es tracta, doncs, d'un treball historiogràfic —encara que difonguin la història d'aquestes dones, i, per extensió, la història de les dones—, sinó d'una aproximació artística a un ecosistema complex, que posa en joc passats però també presents. Com les trementinaires, Solà i Garcia recol·lecten, i a partir de la matèria primera que arrebeguen i manipulen basteixen un discurs propi que s'introdueix en aspectes com ara la inversió de rols familiars o el contrast entre tradició i modernitat.

L'exposició s'obre amb la fotografia d'un corriol costerut, que ens posa al mateix temps en el context geogràfic de la vall i en el simbolisme de les dificultats, de trajectòries personals que no eren ni rectes ni planes. I és a partir d'aquesta estampa que iniciem un camí, camina

L'exposició reflexiona sobre la necessitat d'establir una genealogia de sabers femenins

Les autores creen un conjunt sobri i harmònic entre realitat històrica i ficció, amb el qual contribueixen a recuperar el coneixement sobre la figura de les trementinaires i a omplir els «buits que deixa la història»

que caminaràs, que ens porta per retrats —de la mida de fotografies de carnet— de trementinaires històriques, pels seus remeis naturals i pels boscos que travessaven. El passeig s'acompanya d'uns iPods amb auriculars on podem escoltar les veus d'especialistes i familiars de trementinaires que comparteixen amb els visitants reflexions i anècdotes. Ens diuen, per exemple, que solien desplaçar-se a peu i en parella, amb una *aprenenta* més jove —en general, de la mateixa família— que heretava els sabers

trementinaires; que durant l'any assumien altres feines i es cuidaven dels horts i del bestiar; que se les confonia amb bruixes i se les estigmatitzava; que en algunes famílies eren tan estimades com una mare, o que els seus orígens podrien estar connectats amb els càtars.

Per la seva part, el personatge de Roseta, des de la fotografia ficcional, encarna aquest compendi de trementinaires, i els seus cabells emblanquinats coberts de flors ens ensenyen que, com diuen les autores, aquestes dones eren porta-

dores, a través del cos, d'un seguit de coneixements ancestrals, d'una llarga tradició etnobotànica. Per als qui som llecs en la matèria, tot plegat ens ajuda, sobretot, a assimilar un imaginari col·lectiu, a dibuixar mentalment un aire de trementinai-re. I ja no se'ns fa tan estrany d'imaginar-nos com devien ser aquestes dones del món d'abans-d'ahir, mocador al cap, faldilla llarga, podallet en mà per tallar les plantes, bosses de roba a les espatlles per anar arplegant herbes, llaunes per als olis i romana de ferro per pesar els productes. Dones com Antònia Costa i Coll (1851-1921), de Tuixent; com Maria Majoral (1887-1976), coneguda com la Tamastina i com la trementinai-re de les filles rosses, de Cornellana, o com Sofia Montaner Arnau (1908-1996), d'Ossera, que amb deu anys ja s'instruïa en aquesta pràctica i que va fer el seu darrer viatge l'any 1984.

Entre els remeis d'aquestes dones que s'havien popularitzat per guarir les persones —però també altres animals— de masia en masia i de poble en poble, hi havia el te de roca, la corona de rei, les escabioses, el serpolet, l'orella d'os, la milifulla, els bolets secs, l'oli d'avet i de ginebre, el salsufragi i, evidentment, la trementina, que s'obté de la resina de pi i que els ha acabat donant el nom amb què les identifiquen i recorden estudiosos i curiosos. Si bé per a molts de nosaltres es tracta d'un patrimoni desconegut, fins i tot des del punt de vista lèxic —l'exposició no deixa de representar, doncs, també, una oportunitat per aprendre mots d'herbes, infusions i eines del camp—, a la vall de la Vansa i Tuixent tot aquest llegat continua viu en la memòria col·lectiva, i fins i tot s'ha convertit en pol d'atracció turística. Des de 1998, Tuixent disposa d'un Museu de les Trementinaires, i el poble també celebra anualment, cap a finals de maig, una festa i fira de les trementinaires molt concorreguda. Les veus que apareixen a l'exposició també reflexionen, precisament,

Les trementinaires representen un símbol de les classes populars catalanes que, en els entorns rurals, van haver d'empescar-se-les per tirar endavant

sobre aquestes qüestions més d'actualitat, com l'explotació turística al voltant de la figura de les trementinaires, i dels efectes que pot tenir a la comarca.

Roseta. Una memòria en resistència, que va comptar amb el suport d'una de les Beques Art i Natura a la Creació que impulsa el Centre d'Art la Panera en col·laboració amb el Centre d'Art i Natura de Farrera, planteja una exploració des de diferents angles de l'univers trementinaire: un caminar amb els sentits desperts resseguint les petjades d'aquestes dones del passat i la seva forma de vida. Petjades que són memòria i que enclouen possibilitats de pensar i repensar les històries dels nostres avantpassats, així com les relacions amb el medi natural. Després d'haver-se immergit en el tema, Solà i Garcia ens en presenten —ja sigui amb imatges com amb enregistraments sonors— tot un seguit d'elements clau, i ens assenyalen interrogants des dels quals enfondir-nos en la reflexió sense caure en llocs comuns com la romantització de les trementinaires o la idealització —segurament des del prejudici urbà— de certes feines, molt precàries, vinculades al camp i els boscos. Una cosa ens queda clara, després d'haver vist l'exposició: que a aquestes dones d'extracció humil no els va quedar altre remei que carregar-se les cames al coll. Que està molt bé, com escrivia el filòsof Henry David Thoreau, que «el caminar sigui l'empresa i l'aventura del dia», però que de vegades, per a molta, moltíssima, gent, l'«aventura del dia» és més aviat feixuga i està mobilitzada, fonamentalment, per una necessitat bàsica i urgent: per l'imperatiu de la subsistència.

Les autores creen un conjunt sobri i harmònic entre realitat històrica i ficció, i entre formats, des del qual contribueixen a recuperar el coneixement sobre la figura de les trementinaires i, al mateix temps, miren d'omplir, a través de la fotografia i el caminar, els «buits que

Retrat de la Roseta

Roseta és la construcció d'un personatge fictici que ressegueix i reinterpreta la figura de les trementinaires, que tan sovint oscil·la entre el desconeixement i la mitificació

deixa la història». I és amb el que en resulta, amb aquesta exposició que és panoràmica i és exploració, i que ara es troba a Juneda, que els visitants podem constatar que les trementinaires, que «anaven pel

món» des de Tuixent i voltants i que recorrien sobretot bona part de la geografia catalana, han deixat empremta, i que del seu gest de posar-se a caminar en va sorgir una cultura.